

ЈЕЗИК У ПРАКСИ

НАУЧНА НЕУТЕМЕЉЕНОСТ НЕКИХ ТУМАЧЕЊА У УЧБЕНИЦИМА ЈЕЗИКА

БЛАЖО МИЛИЋЕВИЋ

Педагошка академија Сарајево

Стручни рад

Примљен: 19. августа 1984.

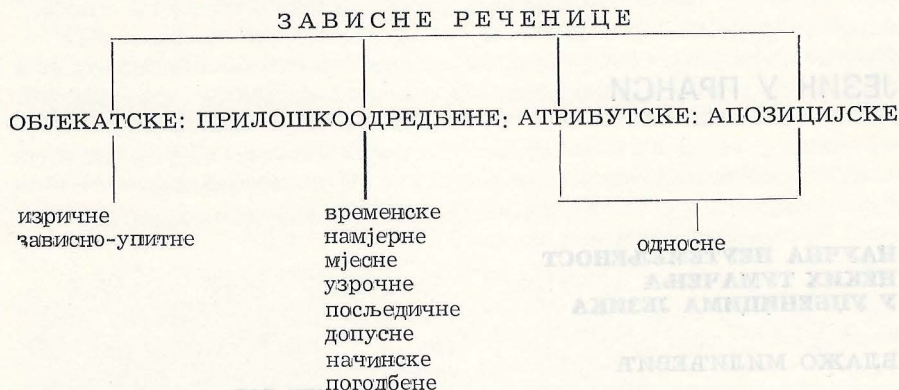
Прихваћен: 21. септембра 1984.

Занимљиво је да се у учбеницима граматика сх. језика (и старијим и новијим) налазе тумачења за која не можемо рећи да су научно потврђена, нити имају неко дидактичко оправдање. Навешћемо оваква два примјера.

У граматикама за седми разред основне школе¹ најважнију тематску цјелину чини сложена реченица независног и зависног односа. У типологији сложених реченица зависног односа употребљавају се два критерија: функције и значења, што је сасвим оправдано. Али је чудно што се ова два критерија мијешају, замјењују. Аутори граматика почну разврставање зависних реченица на основу функције, али овај критериј примјењује само док говоре о реченицама које су у функцији додатака глаголу (прилошких одредаба и објекта). Када, пак, у истој класификацији дођу до реченица које су еквиваленти додатака именици (атрибута и апозиција), онда напуштају критериј функције, јер у исту раван са прилошкоодредбеним и објекатским стављају односне реченице, умјесто да у тој разини на основу критерија функције буду атрибушке и апозицијске реченице. Даља класификација врши се по критерију значења на врсте прилошкоодредбених (временске, мјесне, начинске, узрочне, намјерне итд.) и објекатских (изричне, зависно-упитне). У исту раван са њима редовно се стављају атрибушке и апозицијске реченице. Иако је јасно да атрибушке и апозицијске реченице имају уз именицу службу атрибута, односно апозиције и да спадају у групу реченица добијених на основу критерија функције.

¹ Види учбеник *Наш језик за VII разред основне школе у БиХ*, Сарајево, 1982, аутори М. Ајановић — С. Газибара.

Графички приказ зависних реченица изгледао би овако:

Има још доста разлика у класификацији зависних реченица. Исте реченице различито се именују: обичне објекатске или објекатске односне (примјер: Знам добро шта ћеш ми одговорити); једна подврста начинских реченица некада се издваја у посебну врсту и назива поредбеним реченицама итд. Нас је овдје интересовало само неосновано мијешање критерија при одређивању зависних реченица према функцији. Могле би се још према критерију функције издвојити и субјекатске реченице (примјер: Ко рано рани, двије среће граби).

Други примјер јесте погрешно одређивање разликовне вриједности у ријечима истог лика као што су: грађ — грађ, па̑с — па̑с, лу̑к — лу̑к и сл.² Аутори граматика једноставно кажу да у наведеним ликовима ријечи разлика у значењу зависи од акцента, тј. од тога да ли се на ријечи налази краткосилазни или дугосилазни акценат. Међутим, ако се настава о акценту изводи у складу са принципом постојности и систематичности, ученици ће прво одређивати изговорне скупове и запажати наглашене ријечи у изговорном скупу. Послије ће уочавати дуге и кратке слоге и научити да одређују наглашени слог у ријечи. Ученици, дакле, прво науче да слог може бити дуг или кратак, без обзира на то је ли наглашен или није. Овако се ученици добро припреме за упознавање природе нашег акцента, јер сами ће закључити да се на дугом акцентованом слогу налазе дуги акценати, а на кратком слогу су кратки акценати. Тек последије тога упознаће силазне и узлазне акценте.

Када ученици науче да одређују дуге и кратке слоге, довољно је у наведеним примјерима обиљежити дужину слога (квантитет) — и разлика у значењу наведених парова ријечи биће сасвим јасна пошто једносложне ријечи имају само силазне акценте. Значи,

² Види уџбеник *Наш језик за I разред средњег усмјереног образовања* у БиХ, Сарајево, 1981, аутор М. Миловић.

прије него што су ученици и упознали узлазну и силазну природу акцентованог слога (квалитет), могу на основу дужине слога знати да ли ријеч град има значење вароши или туче, групе, невремена.

Ово је једноставан и очиг доказ да у наведеним примјерима ријечи дистинктивну улогу има дужина слога (квантитет), а не врста акцента (квалитет). Аутори граматика не узимају у обзир двије чињенице: 1. да ученици упознају дужину слога прије него врсте акцената у сх. језику и 2. да се прозодијски фонеме (они на којима се налази акценат или постакценатска дужина) разликују од општег типа фонема (оних без акцента и дужине) по тону, интензитету и квантитету. Занемарили су квантитет, а баш је квантитет у овим примјерима довољан да диференцира значење.

Има, међутим, доста ријечи у хс. језику у којима дистинктивну улогу има квалитет акцентованог слога. То су ријечи у којима је акцентовани слог истог квантитета, а разликовну вриједност има узлазна или силазна природа нагласка. Ево примјера: паша — паша (напасање, пашњак — тигула високих отоманских достојанственика), ђрао — ђрао (птица — глаголски придјев радни од орати), јарица — јарица (млада коза — јара пшеница), клђбук — клђбук (мјехур воде или друге течности — врста шешира); раван — раван (равна површина, равница — који је без избочина и удубљења, гладак, једнак с неким и сл.), радио — радио (радио-пријемник — глаголски придјев радни од радити), Лука — лука (мушко име — увала на морској обали, пристаниште) и сл. Само природа узлазног или силазног нагласка диференцира значење у овим паровима ријечи, јер им је наглашени слог истог квантитета.

Исто тако се само на основу квалитета наглашеног слога разликују прилог и придјев неодређеног вида у ср. роду од истог коријена (лудо — лудо, мирно — мирно, грубо — грубо, брзо — брзо, тупо — тупо; глатко — глатко, танко — танко, ситно — ситно, лако — лако, меко — меко) итд.

Познато је да некада дидактички разлози захтијевају одступања од потпуног и исцрпног информисања о некој језичкој (и другој) појави у уџбеницима за нижи школски узраст. Сматрамо да ова два разматрана примјера не спадају у такве појаве. Зато би било корисно да у новим уџбеницима граматика не буде ових, нити оваквих, рјешења која нису научно утемељена.